

## הערות פ"ק דברכות

### הקדמה

#### חיוב דאורייתא או דרבנן

נחלקו בגמ' (ברכות כא, א) האם מצות קריאת שמע הוא חיוב דאורייתא או אינו אלא מדרבנן, והכי איתא התם אמר רב יהודה אמר שמואל ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא אינו חוזר וקורא, ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב, מאי טעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא, רבי אלעזר אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא. וכתב הרי"ף דלית הלכתא כשמואל דאמר ק"ש דרבנן דקי"ל ק"ש דאורייתא.

ותמה עליו בשו"ת שאגת אריה (סי' א) למה לא קי"ל כשמואל, הרי ר"א תלמידו היה. אבל כבר תי' רבינו חננאל (שם) וז"ל קי"ל כר"א דהא כולהו רבנן האי קרא "ודברת במ" בק"ש דרשי ליה, אפילו ב"ש וב"ה כולהו שוין ודברת במ"ש דרשי להו, [כוונתו להא דתנן (ברכות י, ב) ב"ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד, שנאמר ובשכבך ובקומך, וב"ה אומרים כל אדם קורא כדרכו, שנאמר ובלכתך בדרך, אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים] הלכך אע"ג דר"א לגבי שמואל כתלמיד הוא לא משגיחין בשמואל.

כדברי הר"ח כתב ג"כ הכס"מ (קריאת שמע ב, יג) וז"ל דנפקא ליה מדאשכחן כמה ברייתות דדייני דיני ק"ש מקראי, ומשמע דראיות גמורות ניהו, ולשמואל נצטרך לומר דאסמכתות הם. אבל עי"ש בשאג"א שדוחה דברי הכס"מ ד"וכי נתחכם יותר משמואל דוודאי ידע כל הני ברייתות".

ויש עוד מקור שק"ש דאורייתא, והוא בגמ' (ברכות יד, א), דבעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא בהלל ובמגילה מהו שיפסיק, אמרינן קל וחומר קריאת שמע דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא.

#### מקורות שהחיוב הוא מה"ת

ובתוס' (סוטה שם) מביא כמה וכמה מקומות שדרשו פסוקים לענין ק"ש, וז"ל וכן תנאי דפליגי התם (טו, א) הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו, וסתמא דגמרא (ב, א) פריך תנא היכא קאי דתני מאימתי, תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך, ותו (יג, ב) בפלוגתא דרבי זוטרא ורבי יאשיה דתנא "והיו" שלא יקראם למפרע, "הדברים על לבבך", רבי זוטרא אמר עד כאן מצות כוונה מכאן ואילך מצות קריאה, רבי יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה וכו', ותו התם (טז, א) הפועלים שעשו מלאכה עם בעל הבית קורין ק"ש ומברכין לפניו ולאחריה, ואוכלים ומברכין לאחריה שתיים וכו' ולא מברך הטוב והמטיב משום דמדרבנן היא דביבנה תקנוה, מכלל דק"ש דחייב לקרות דאורייתא.

אבל עי"ש שתמה מההיא דבפרק מי שמתו (ברכות כא, א) בגמרא בעל קרי פריך סתמא דגמרא קריאת שמע דרבנן, ומההיא דאמרינן התם (כא, א) אמר שמואל ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר מאי טעמא ק"ש מדרבנן, וכתב שדוהק לומר דכל הני דמשמע מינייהו דמדאורייתא הוי אסמכתא בעלמא, דאין שיטת הגמרא לדייק כל כך על אסמכתא, ועוד דאמר לימא קסבר כל התורה בכל לשון נאמרה, ואי הוי אסמכתא בעלמא לא הוה צריך למידק מיניה.

אבל לעיל (סוטה לב, א) כתבו כדבר פשוט שק"ש אינו אלא דרבנן וז"ל תימה אמאי שיר הלל וקידוש של שבת וברכת הפירות וברכת המצות וליכא למימר דלא נקט אלא דאורייתא דהא בפרק מי שמתו (ברכות דף כא.) משמע דתפלה וקריאת שמע דרבנן

#### שיטת השג"א ששמואל מודה שיש חיוב מה"ת

השאג"א מחדש שהא דאמרינן ההיא בדברי תורה כתיב, ר"ל דכמו שלמ"ד ק"ש דאורייתא א"צ לקרות ק"ש רק פעם א' בזמן שכיבה ופעם א' בזמן קימה ובהכי סגי, ה"ה נמי לשמואל דס"ל בד"ת כתיב ההוא קרא דובשכבך ובקומך, היינו שחייב לקרות בזמן שכיבה וקימה ד"ת איזה דבר מה"ת שירצה, ופעם אחת סגי רק שיקרא בזמן שכיבה וקימה, בשעה שדרך ב"א שוכבין ובשעה שדרך ב"א עומדין, כדברי ב"ה. אלא שלמ"ד ק"ש דאורייתא צריך לקרות דוקא פ' ק"ש מה"ת בזמן שכיבה וקימה, ולשמואל לא ייחד הכתוב דובשכבך ובקומך לקרות פרשת ק"ש דוקא, אלא בשאר ד"ת נמי סגי. נמצא דלשמואל נמי בקריאת פ' ק"ש מקיים מ"ע של תורה כמו לר"א, אלא דלדידה בשאר פרשיות

של תורה נמי מקיים מצוה עשה זו מה"ת, וחייב לקרותה בזמן שכיבה וקימה דווקא. ולפי"ז מודה שמואל לכל הדרשות הנלמדות מפסוקים אלה, אלא שאין המכוון לק"ש אלא לד"ת. ויש סמך לדבריו מרבינו יונה וריטב"א, וז"ל רבינו יונה (על הרי"ף מסכת ברכות דף יב עמוד ב) דס"ל לשמואל דק"ש דרבנן ואף על פי שכתוב בתורה ובשכבך ובקומך ס"ל לשמואל שלא אמרה תורה דוקא ק"ש אלא שיקרא בתורה בכ"מ שירצה ומה שאנו קורין זאת הפרשה דוקא אינו אלא מדרבנן ולפיכך ס"ל אינו חוזר וקורא:

## מה נכלל בחיוב

### פסוק ראשון

דנו הפוסקים לפי השיטות שחיוב ק"ש הוא מה"ת מה נכלל בהחיוב. בשיטת הרשב"א יש סתירה, בשו"ת הרשב"א (חלק א סימן שכ) דן למה הרמב"ם פסק שבספק קרא ספק לא קרא שחוזר וקורא בברכות הרי הברכה אינו אלא מדרבנן. ותי' שכמו דמשמע שחוזר וקורא כל פרשיותיה אע"פ שאין דאורייתא אלא פסוק ראשון, ולא אמרו שיחזור ויקרא פסוק ראשון והשאר דהוי דרבנן לא. וטעמא דמלתא דכל שהוא חייב לקרות קורא הוא בעיקר תקנתו, ומה"ט נמי חוזר ומברך. מבואר בדבריו שרק פסוק ראשון הוי מה"ת. וכן מבואר במש"כ (לקמן כא, א) וז"ל ובר"פ היה קורא כולו סבירא להו דפסוק ראשון דאורייתא.

### מקורות בחז"ל

וכן משמעות הגמ' בכמה דוכתי. איתא בגמ' (ברכות יג, ב) תנו רבנן: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" - זו קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא. אמר ליה רב לרבי חייא: לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים. אמר ליה: בר פחתי! בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים. חוזר וגומר, או אינו חוזר וגומר, בר קפרא אומר: אינו חוזר וגומר, רבי שמעון ברבי אומר: חוזר וגומר. מבואר שחיוב ק"ש אינו אלא פסוק ראשון, דאם איתא שחייב לקרא כל פרשה ראשונה וכו', א"כ למה קרא רבי רק פסוק ראשון, הרי לא יצא ידי"ח.

עוד איתא התם אמר רבי אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב: אמר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד ונאנס בשינה - יצא. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה: בפסוקא קמא - צערן, טפי - לא תצערן. אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה: אבוך היכי הוה עביד, אמר ליה: בפסוקא קמא הוה קא מצער נפשיה, טפי לא הוה מצער נפשיה.

### פרשה ראשונה

וידידי הרב יחקאל לאנג שליט"א העיר ממש"כ הרשב"א (שם) בשם ה"ר שמעיה ז"ל דהכא קרי לפרשה ראשונה דק"ש דאית בה מלכות שמים ק"ש, ואמת ויציב קרי ליציאת מצרים. משמע שכל פרשה ראשונה הוי מה"ת.

וכן מבואר ברשב"א בסוגיין (ב, א) שדן למה אין אנו חוזרין וקוראים כל השמע היכא שקרא מוקדם כשהתפללו מוקדם. וכתב שפרשה ראשונה מפני שהיא של תורה חוזרים וקוראים, אבל של דבריהם כיון שקראהו בבהכ"נ לא חייבוהו עוד לחזור ולקרות.

וכן הביא הב"י (או"ח סוף סימן סג) בשם רבינו יונה (ט, א בדפי הרי"ף), עי"ש שמוכיח מזה שהפועלים צריכים להפסיק ממלאכתן לפרשה הראשונה של ק"ש. וז"ל דמהכא שמעינן דמפרק ראשון ואילך אינו אלא מדרבנן, דאם איתא שהוא מן התורה הוה ליה למיחש דלא לישוו עראי לכל הפרקים, כי היכי דחיישינן בפרק ראשון. אבל הב"י חולק וכתב שמתוך מה שנתבאר בסימן זה, (לענין כוונה בפסוק ראשון), נראה שפסוק ראשון בלבד הוי דאורייתא. ומה שהחמירו בפרק ראשון יותר מבשאר פרקים מפני שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים וכדאמר רבי יהושע בן קרחה (שם יג.) למה קדמה פרשת שמע לפרשת והיה אם שמוע וכו':

### שיטת הפר"ח

הפר"ח דן בכל הסוגיא באריכות ומסיק ששני פרשיות (שמע והיה אם שמוע), הוי מה"ת. ומצאתי בספר אוהל מועד (הובא לקמן) שמביא שיטת הרי"ף גיאות שס"ל ששני פרשיות הוי מה"ת.

### שיטת הרמב"ם

הפר"ח כתב שם שאין לומר שכל השלש פרשיות הוי מה"ת, שהרי בפרשת ויאמר לא כתוב "ודברתם בם". ועי"ש שמשעע בהרמב"ם שס"ל ששני פרשיות הראשונות הוי מה"ת. ויש לדון על דבריו טובא.

וז"ל הרמב"ם (הלכות קריאת שמע א, א - ג) פעמים בכל יום קוראין ק"ש בערב ובבקר, שנאמר ובשכבך ובקומך בשעה שדרך בני אדם שוכבין וזה הוא לילה, ובשעה שדרך בני אדם עומדין וזה הוא יום. ומה הוא קורא שלשה פרשיות אלו הן: שמע והיה אם שמוע ויאמר, ומקדימין לקרות פרשת שמע מפני שיש בה יחוד השם ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו, ואחריה והיה אם שמוע שיש בה צווי על (זכירת) שאר כל המצות, ואחר כך פרשת ציצית שגם היא יש בה צווי זכירת כל המצות. אף על פי שאין מצות ציצית נוהגת בלילה קוראין אותה בלילה מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, וקריאת שלש פרשיות אלו על סדר זה היא הנקראת קריאת שמע.

בפשטות כוונתו שכל שלש פרשיות הם מה"ת, וכך הבין בספר אהל מועד (שער קריאת שמע דרך א) וז"ל הפרשיות שתקנו לקרות בבקר ובערב עם שמע כך היא סדרן, תחלה אומר פרשת שמע ישראל והוא בסדר ואתחנן ופרשת והיה וכו' בסדר עקב, ופ' ויאמר בפרשת שלח, וקדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שנקבל עמ"ש תחילה, ואח"כ עול מצות, וקדמה והיה לויאמר, לפי שמצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום, ואפי' בק"ש של ערבית אומר פרשת ויאמר אף על פי שמצות ציצית אינה נוהגת בלילה. ואומר הרי"ץ גיאת שפרשת ויאמר מדברי סופרים. והרמב"ם לא חלק בין ויאמר לשאר הפרשיות. וי"א שפרשה ראשונה בלבד מה"ת, וזה יתבאר עוד בדרך ג'.

וכ"כ הערוה"ש (או"ח נח, טז) וז"ל ומדברי הרמב"ם "ריש הלכות ק"ש" נ"ל דס"ל דכולן הוי מן התורה, שהרי מקודם כתב מצות עשה לקרות ק"ש פעמים ביום, ואח"כ כתב ומהו קורא ג' פרשיות אלו וכו'. ולבד ששטחיות לשונו משמע שכולן מן התורה. עוד זאת דאם נאמר דרק פרשה ראשונה הוי מן התורה או רק פסוק ראשון למה לו לומר טעם על הקדמת הראשון מן השני, לימא משום דראשונה הוי מדאורייתא וגם על השניה שקודמת לציצית לימא משום שהשלישית היא דרבנן. ועוד דידוע דרכו בכל חבורו הגדול שמבאר מהו דאורייתא ומהו דרבנן, ואי הוה ס"ל דאין כולן מן התורה ה"ל לבאר שזו היא דאורייתא וזו היא דרבנן, אלא ודאי דס"ל דכולן מן התורה.

#### **עוסק במצוה**

ועי"ש שמיישב הראיה מהגמ' שרק פסוק ראשון הוי מה"ת, וז"ל והא דרבינו הקדוש לא קרא רק שמע ישראל, משום דע"פ דין היה פטור לגמרי שהרי אפילו העוסק בצרכי רבים פטור, כמ"ש בסי' ע', כ"ש רבינו הקדוש שהיה מלמד תורה להתלמידים כמ"ש רש"י שם, אלא דעם כל זה היה קורא פסוק ראשון משום דאין בזה הפסק ללימוד התורה.